

СТАНОВИЩЕ

от

**ДОЦ. Д-Р ИВАН НИКОЛОВ БАРДОВ, ПРЕПОДАВАТЕЛ ПО ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА
ПСИХОЛОГИЯ КЪМ КАТЕДРА ОБЩА, ЕКСПЕРИМЕНТАЛНА И ГЕНЕТИЧНА
ПСИХОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ
“СВЕТИ КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”**

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен

“доктор”

в областта на висше образование СОЦИАЛНИ, СТОПАНСКИ И ПРАВНИ
НАУКИ

ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ: 3.2. ПСИХОЛОГИЯ

ДОКТОРСКА ПРОГРАМА: СПЕЦИАЛНА ПСИХОЛОГИЯ

Автор: ИВАНА ВЪЛЧИНОВА

**Тема на дисертационния труд: „Психологически особености на
работещите с деца със специални потребности“**

Научен ръководител: ПРОФ. ДПН ДОРА СТОИЛОВА ЛЕВТЕРОВА
ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ, ПЕДАГОГИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ,
КАТЕДРА „ПСИХОЛОГИЯ“

Уважаеми колеги от научното жури по избора,

първо бих искал да констатирам, че представеният от докторантката Ивана Вълчинова комплект от материали, имащи отношение към нейната научна разработка, е в съгласие с нормативните изисквания, тъй като тя напълно коректно е приложила самия дисертационен труд; автореферата на труда; своята професионална автобиография; списъка със своите научни публикации по темата на дисертацията и самите публикации, както и другите документи, изисквани в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ.

Основният текст от труда на Ивана Вълчинова е написан на ясен и терминологично точен психологически език, структуриран е в три глави, като изложението обхваща 188 страници, и се пояснява от 98 фигури и 81 таблици. Общият брой на публикуваните от докторантката собствени научни съобщения и доклади по темата на разработката е пет, което е напълно достатъчен брой за млад изследовател и е съобразно нормативните изисквания за защита на дисертационен труд.

Избраният за разработка от докторантката научен проблем, съвсем логично по мое мнение, е изведен от реално осъществяваните от нея, като сътрудник на Пловдивския Университет, научно-изследователски дейности: едно от основните изпълнявани от нея преподавателски задължения е, да води семинарните занятия, насочени именно към вникване в проблематиката за интегрирането на деца със специални образователни потребности. Освен това, тя е емоционално свързана с групите деца, социално ощетени по различни причини, като систематичната доброволческа дейност за тяхното подпомагане е съществен момент нейната биография. За степента на нейната отдаденост към идеята за доброволчеството свидетелства фактът, че от юни 2010 до ноември 2014 тя паралелно се включва в дейността на две фондации, които подпомагат деца в риск, като участва активно в организация на множество хуманитарни и други събития за децата в риск и техните семейства, а също и в обучението на начинаещи доброволци.

За мен е също безспорна актуалността на разработваната в дисертационния труд проблематика за педагогическата и психологическа практика в Република България. За съжаление, по различни социални причини в съвременното наше общество групите уязвими деца далеч не са малобройни и този факт поставя остро необходимостта от изработването на най-адекватните мерки за премахване или поне за минимизиране степента на тяхното социалното изключване. Ключова и водеща страна в този тип социални взаимодействия са именно педагогическите специалисти (ресурсни учители, логопеди, специални педагози, възпитатели), чиито професионални задължения по дефиниция са фокусирани към социалното приобщаване на децата със специални образователни потребности. Отговорността на работата, която им е поверена, нейното продължително практикуване поставя под голямо изпитание тяхната психична издръжливост. Ето защо, необходимостта от идентифициране на действителното им психологическо състояние е несъмнена, за да могат да се набележат и предприемат най-адекватните мерки за съхраняването и укрепването на тяхното психично здраве, което на свой ред е неотменимата предпоставка за ефективното изпълнение на благородната им педагогическа мисия.

Що се касае доколко докторантката познава проучваната от нея проблемна област, моето заключение след запознаването със съдържанието на труда е, че тя демонстрира много добро равнище на ориентация и познание развитията при тематично релевантните проучвания в исторически план, а също и на съвременното състояние на наличните в световната психология теоретични и емпирични изследвания по темата на дисертационния труд. За това свидетелства и фактът, че списъкът на използваната и цитирана от нея литература се състои от общо 218 заглавия на

български, македонски, руски, английски и испански език, като само източниците на латиница са 136.

Както вече отбелязах по-горе, изложението на Ивана е структурирано в три глави с общо 19 параграфа. Съдържанието на първа глава е подразделено в шест параграфа и очаквано е фокусирано върху последователното изясняване на отделните теоретични аспекти на поставените за проучване въпроси. Докторантката систематизира психосоциалните характеристики на децата и учениците със специални образователни потребности; описва съществуващите видове специалисти, които работят с тези деца; подлага на анализ съществуващите модели на взаимодействието «възрастен - дете със специални потребности»; представя видовете образование за деца и ученици със специални потребности; пунктуално запознава в детайли с длъжностните характеристики на видовете специалисти за работа с въпросната група деца и най-накрая преминава към аналитичния преглед на психологическите особености на работещите с деца със специални потребности. Общата ми констатация от съдържанието на тази глава е за изразено приплъзване към чистото описание (например, обстоятелственото осветляване на длъжностните характеристики), за сметка на по-належащия анализ в дълбочина на собствено психологическите особености на лицата, обект на последващото емпирично изследване. Но тъй като моето професионално поприще е пряко свързано с експерименталната страна на психологичното проучване, аз по-скоро ще се съсредоточа върху разглеждането съдържанието на следващите две глави от рецензията текст.

При представянето дизайна на осъщественото от Ивана Вълчинова емпирично изследване (страница 61) тя веднага пристъпва към формулирането на неговата научна цел, която се намира в пълно съответствие със заявената тема на дисертационния труд. Дефинираните изследователските задачи са изцяло релевантни по своето съдържание на предмета на изследването, а именно – проучване на закономерностите относно притежаваните и демонстрирани психологически особености на специалистите, които работят с деца със специални потребности. Вълчинова конкретизира кои особености са предмет на осъщественото от нея емпирично изследване, а това са: нивото на общителност, емоционалната устойчивост, интелектуалното ниво, дисциплинираността, умението за самоконтрол, моралните ценности, умението за работа в екип, самоефективността, както и степента на тревожност, гъвкавост, присъствието или отсъствието на емоционално изгаряне и мотивацията на включените в педагогическото взаимодействие с децата със специални потребности.

Проверяваните работни хипотези са пет и те са правомерно дефинирани, съобразно заявените изследователски цели (страница 62). С най-голяма ценност за реалната педагогическа практика според мен са хипотеза 2 – „при работещите с деца със специални потребности са налице симптоми на емоционално изгаряне (Бърнаут синдром)” и хипотеза 5 – „Допуска се, че при работещите с деца със специални потребности са налице високи нива на тревожност...”, доколкото получените емпирични данни от тяхната проверка могат да послужат като основание за предприемане на конкретни управленски политики за коригиране на установените вредни психични последствия сред тази група педагогически кадри. Формулировките

на останалите три хипотези по мое мнение носят белези на социалната пожелателност (хипотеза 1) или на научния труизъм (хипотези 3 и 4).

Всред инструментариума от методики, чрез които се събират релевантните за проверката на хипотезите емпирични данни, като особено удачно избран се откроява шестнадесет факторния личностен въпросник на Ремънд Кетел (16PF). Прилагането на този утвърден в световната и българска изследователска практика тест предоставя на докторантката възможността, тя да разкрие в детайли многомерния вътрешен свят на респондентите и да очертае успешно техния личностен профил. За мен обаче остана неясно, кой точно вариант от съществуващите български версии на въпросника е приложен – този с 187 или този с 305 айтема? Намирам за съвсем оправдано, съобразно естеството на решаваните изследователски задачи, също прилагането на „Методиката за диагностика на нивото на емоционално изгаряне“, разработена от В. В. Бойко. Обаче прилагането и на още четири въпросника – „Методика за измерване на ригидността“ на Н. В. Киршева и Н. В. Ряпчикова; „Тестът за комуникативна толерантност на В.В. Бойко“; „Тестът за самоефективност“, разработен от Шерър и Мадикс; „Мотивация за постигане на успех“ на Т. Елерс – формира батерия от тестове с внушителен брой айтеми. Естествено се поражда въпросът дали попълването от изследваните на цели шест въпросника с множество айтеми не носи голямо психо-емоционално напрежение за тях, което да се прояви като артефактна променлива? Не искам да бъда разбран погрешно – и тестът за ригидност, и тестът за комуникативна толерантност, и тези за самоефективност; за постигане на успех сами по себе си идентифицират важни личностни черти, но натрупването за попълване на стотици айтеми не е акт, който указва далновидно отношение и „милост“ към изследваните лица.

Независимо от изказаното по-горе съображение преценявам постигнатите и представени в трета глава резултати от собствено емпирично изследване на Ивана Вълчинова като внасящи ценен принос за идентификацията на разпределенията от личностни характеристики, формиращи в своята съвкупност многомерния личностно-психологическия профил на изследваната група педагогически кадри. Приносен момент според мен носят публикуваните на 114 страница от рецензирания труд две графики, където по прегледен за читателя начин са представени регистрираните в станайни вариации в общия профил по шестнадестте фактора от 16PF (казаното се отнася и до третата графика от 127 страница). Приемам напълно и обширния анализ, който докторантката прави на последващите страници (от 115 до 117) относно регистрираната рязко занижена стойност на факторът В (интелигентност). Наистина, съвкупната интелигентност не се изчерпва само от оперирането с абстракции, към идентифицирането на което е насочен съответният айтемен пул от 16PF. В нея, както убедително е показал Роберт Стърнбърг, присъстват още уменията за разрешаване на конкретни проблеми и компетентността в социалните взаимоотношения. Изобщо, интелектът не може да бъде разбран правилно извън логиката на решаване на обективно сформиралите задачи, специфични за онзи социокултурен контекст, в който пребивават конкретните изследваните лица. Интересни за интерпретиране са и данните за фактор G (страници 80–83 от текста), който Вълчинова наименова "Морална нормативност". Илюстриращата разпределението по този фактор хистограма е

отчетливо изтеглена към високите стойности (такива са 57% от дадените отговори). Авторката тълкува това (стр. 82) като свидетелство „че специалистите работещи с деца със СОП притежават високо ниво на морална нормативност“, а на 83 страница тя пише: "Може да се интерпретира, че стилът на мислене на изследваните лица е инертен, донякъде догматичен, с опора на съществуващите гледни точки, лишен от свобода и независимост. В междуличностните отношения, характерната особеност на професионалистите, работещи с деца със СОП се изразява във висока нравствена възискателност както към себе си, така и към другите". Но изявената асиметрия в отговорите по въпросния айтемен пул от респондентите позволяват и равновероятната, алтернативна интерпретация, а именно – проява на повишена склонност за даване на социално желателни отговори от обхванатите в проучването.

С много съществена научно-приложна стойност са регистрираните в проучването данни за изразеност симптомите на бърнаута сред специфичната група педагози. (страници 136-153 от изложението). Установено е, че 37% от респондентите имат преживявания за натиск на обстоятелства, травмиращи тяхната психика; при 40% от тях се наблюдава отчетлива изразеност на симптома от фаза „резистенция“ „Неадекватно избирателно емоционално реагиране“, а едва при 27 % този симптом отсъства напълно; 37% реагират на училищните събития чрез „разширяване сферата за пестене на емоции“. Особено обезпокоително е, че най-висок относителен дял от изследваните педагози (41%) са склонни да реагират на неблагоприятната според тях училищна среда по откровено контрапродуктивен начин - чрез „редукция на професионалните задължения“. Само този емпирично регистриран от докторантката факт е достатъчен да се очертае недвусмислено необходимостта от предприемането на навременни и адекватни управленски мерки за овладяването на ясно изразената тенденция към влошаване на психичното здраве на работещите с деца със специални образователни потребности в южния централен район на страната.

Мнението ми относно представения автореферат на дисертацията е, че той е направен изцяло според изискванията за неговото оформяне, и съвсем коректно представя основните резултати и приноси, постигнати в разработката.

Моите критични забележки и препоръки към труда на докторантката са в следните насоки: Съвсем неправилно и подвеждащо читателя е подзаглавието на страница 176 "Факторен анализ", за обозначаване представянето на реално приложената за обработка на данните статистическа процедура. Доколкото мога да се ориентирам от обозначенията на представените на тази и на следващите страници графики, и съответното им тълкуване, вероятно става дума за прилагането на еднофакторен дисперсионен анализ (ANOVA), а не за многомерния статистически метод със същото наименование. Друг пропуск в статистическо отношение, който не спомага вникването в интерпретациите на авторката, е отсъствието на коефициентите за статистическата значимост за всички изчислени корелации на страница 182. Пропусната е възможността за съпоставка чрез корелационния анализ на наличните данни за шестнадесет факторния личностен въпросник и тези за теста на емоционално изгаряне. Убеден съм, че подобна съпоставка може да донесе много плодотворни за интерпретация резултати. С това е свързана и моята препоръка към докторантката

– да се възползва от обширния масив данни, които вече е събрала и като ги подложи отново на подходящите статистически процедури, да получи допълнителни, нетривиални научни и научно-приложни резултати, подходящи за публикация.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Ивана Вълчинова съдържа значими научни и научно-приложни резултати, които представляват принос към обогатяването родното психологическо познание и затова покрива изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати напълно съответстват на специфичните изисквания на Факултета по Педагогика, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Рецензираната разработка показва, че докторантката Ивана Вълчинова притежава безспорни теоретични знания и професионални умения по научната специалност, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Написаното в по-горните редове от мен е основанието да дам своята **положителна оценка** за разработката на докторатката, представена чрез рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, като **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“** на Ивана Вълчинова.

Изготвил становището:

22.03.2017 г.

доц. д-р Иван Бардов